

פתיחה לספר ויקרא

מעלת שבט לוי בחיר השם

א.

סוד כוחם של בני לוי לעמוד איתן בכל הנסיונות שעברו על כלל ישראל במצרים ובמדבר, בזמן שאחרים לא החזיקו מעמד וכשלו ונפלו, טמון בזה שביטלו את דעתם לדעת קונם ונמנעו מלעשות כל חשבונות אפילו עם כוונה לשם שמים

איתא במדרש רבי תנחומא (פרשת בהעלותך אות ח') אין הקב"ה מעלה את האדם לשררה עד שבוחן ובודק אותו תחילה, וכיון שהוא עומד בנסיונו הוא מעלה אותו לשררה וכו', ואף שבטו של לוי נתנו נפשם על קידוש שמו של הקב"ה שלא תיבטל התורה, שבשעה שהיו ישראל במצרים מאסו בתורה ובמילה והיו כולם עובדי עבודה זרה וכו', אבל שבטו של לוי כולם צדיקים היו והיו עושין את התורה שנאמר (דברים פרק ל"ג) 'כי שמרו אמרתך' זו תורה 'ובריתך' ינצורו' זו המילה, ולא עוד אלא כשעשו ישראל את העגל לא נשתתפו שם שבטו של לוי וכו', כיון שאמר להם משה שימו איש חרבו על 'יריכו וגו' מיד עשו כן ולא נשאו פנים, וכיון שראה הקב"ה שהיו כולם צדיקים וניסה אותם ועמדו בנסיונם שנאמר (שם) אשר נסיתו במסה, מיד אמר הקב"ה (במדבר פרק ח') והיו לי הלויים וכו'.

והנה על הפסוק (דברים שם פסוק ח') 'אשר נסיתו במסה' כתב רש"י שלא נתלוננו עם שאר המלינים. ולכאורה קשה כי הלא נאמר (שמות ריש פרק י"ז) ויסעו כל עדת בני ישראל ואין מים לשתות העם, וירב העם עם משה, ויקרא שם המקום ההוא מסה ומריבה, הרי שנסיון זה שצמאו למים היה לכל ישראל. וצריך לומר כי מה שאמרו חז"ל שניסה הקב"ה את בני לוי, היינו שהשי"ת אמנם ניסה את כל ישראל, אלא שבני לוי עמדו בנסיון ושאר בני ישראל נכשלו ונהפכו לנסות את ד' בזה, וכן צריך לומר בשאר הנסיונות, שהקב"ה ניסה אותם בעשרה

הנסיגות ולא עמדו בהן אלא שבט לוי בלבד. הספורנו (דברים שם) מביא הוכחה שבכל מסה שניסו ישראל את הק-ל יתברך כאמרו (במדבר פרק י"ד) וינסו אותי זה עשר פעמים לא ניסוהו שבט לוי, כי הרי לא נגזרה עליהם גזירת מרגלים שבאה בעקבות תוכחה זו.

שבט לוי לא נסחפו אחרי בני ישראל במעשה העגל, וכבר כתבו המפרשים [בית הלוי פרשת כי תשא, ויסוד הדברים כבר מבואר ברמב"ן (שמות ריש פרק ל"ב) ובאבן עזרא (פרק ל"א, י"ח)] שלא בקשו ישראל את העגל להיות להם לאל ממית ומחיה ושיקבלו עבודת אלהותו עליהם, רק אחרי שראו שמשה אשר היה עומד בין ד' ובינם לא חזר אליהם, רצו לעשות מקום מיוחד שיהא מסוגל שבו יהיה השראת שכינתו יתברך, וכמו שבאמת היה אחרי כן במשכן, ועל ידי ידיעתן בנסתרים רצו להבין מזה המעשה אשר יעשון. אך בכל זאת שבט לוי לא היה עמהם, כי באמת המעשה מצד עצמו לא יפעול בזה שישרה שכינתו עליהם, ועיקר התיקונים בכל המעשים הוא מה שעושה רצון בוראו, ובלאו הכי אינם אלא תחבולות אנושי וכל התחכמות לא יועיל מאומה כי מי יאמר לו מה תפעל, ואדרבה עוד לחטא גדול ייחשב, ועל כן נכשלו במעשיהם ויצא ממנו העגל, ואחר כך יצא מזה מה שיצא.

עוד כתב רש"י על פעולותיהם של שבט לוי, (דברים פרק י', ו') כשמת אהרן בהר ההר בסוף ארבעים שנה ונסתלקו ענני הכבוד יראו בני ישראל ממלחמת מלך ערד ונתנו ראש לחזור למצרים, ואכן חזרו לאחוריהם שמונה מסעות עד בני יעקן ומשם למוסרה, ושם נלחמו בהם בני לוי והרגו מהם, ונהרגו גם אנשים מבני לוי, עד שהחזירו אותם לדרך. וכן הביא רש"י (במדבר פרק כ"ו, י"ג) מגמרא ירושלמית.

כתב החינוך במצוה ת"ח שנצטוו ישראל לתת לשבט לוי ערים לשבת בהן אחר שאין להם חלק בארץ, שנאמר (במדבר פרק ל"ה) צו את בני ישראל ונתנו ללויים מנחלת אחוזתם ערים לשבת, ונאמר בסוף הפרשה 'כל הערים אשר נתנו ללויים ארבעים ושמנה עיר'. ומאלה הערים של לויים, היו מהם ערים מיוחדות להיות מקלט הרוצח, ואולם בכולן היה לו מקלט. ובשורש המצוה כתב (בטעמו השני) כי בהיותם אנשי לבב ידועים במעלות המידות וחכמות נכבדות ידוע לכל, שלא ישטמו את הרוצח שינצל אליהם ולא יגעו בו, ואף כי ייהרג אחד מאוהביהם או מגואליהם, אחר אשר בפתע בלא איבה יהרגנו, ועל השבט הזה הנבחר נאמר (דברים פרק ל"ג) 'האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו' כלומר שלא יעשו דבר בעולם, זולתי מדרך הישר ועל כוון האמת, ולא יטה ליבם אחר אהבת אדם,

ואפילו אהבת אב ואם ואחים ובנים שהטבע תחייב אהבתם ותכריחם, וכל שכן אהבת שאר בני אדם.¹

1 ונראה לומר בזה טעם נוסף, כי גם מי שרצח בשוגג צריך כפרה ועל כן הוא גולה כמו שאמרו ז"ל בגמ' מכות (ב:), ולהלן שם (י:). מבואר שמגלגלין חובה על ידי חייב, וזה שהרג בשוגג, כבר היה בידו חטא קודם למעשה זה שעבורו הוא גולה. והנה כתב הרמב"ם בהלכות דעות (פרק ו' הלכה א') דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחביריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו, לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמוד ממעשיהם, ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחושך כדי שלא ילמוד ממעשיהם, הוא ששלמה אומר (משלי פרק י"ג) הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע. ועל פי זה מובן מה שאמרה תורה כי זה שרצח בשוגג וחייב לגלות בכדי שיתכפר לו על מה שחטא, ילך דוקא לערי הלויים שהם כולם אנשים צדיקים [כמו שכתב רש"י על הפסוק (שמות פרק ל"ב, כו) ויאמר מי לד' אלי ויאספו אליו כל בני לוי - מכאן שכל השבט כשר, וכן איתא במדרש רבה (שמות ריש פרשה ט"ו) שבטו של לוי היו צדיקים כולן] כדי שילמוד ממעשיהם, וילמדו אותו כיצד לשוב אל ד' וכיצד יסור מדרכיו הרעים ויתכפר לו.

כיוצא בזה מצינו גם גבי גנב שנמכר לעבד עברי, כי כאשר נעמיק במשפט המקובל בעולם להושיב את הגנב בבית הסוהר, נראה שלא הועילו בזה הרבה, כי הן אמת שכל ימי שהותו במאסר אינו שולח ידו בממונם של אחרים, מכל מקום לא נעשה בו שינוי מהותי שלא יגנוב עוד, ואדרבה שם בהתחברו עם גנבים אחרים כמוהו הרי הוא לומד תכסיסים חדשים לאומנותו, וכאשר יצא מבית האסורים ואין לו במה להתפרנס יהיה מוכרח לגנוב שוב, ועכשיו הוא מלומד יותר ממה שהיה בעבר כך שגם העונש לא ירתיע אותו כל כך. ועוד מה יעשו אשתו ובניו כדי להחיות את עצמם כל הימים שהוא כלוא בבית האסורים אם לא לגנוב כדי מחייתם.

אבל משפטי התורה נותנים פתרון הולם לכל החסרונות הללו, כי כאשר ימכרוהו אל אחיו הרחמנים וגומלי החסדים בודאי ישהה במחיצתם של אנשים טובי עין ולב, שהרי מי הוא אשר יקנה עבד עברי אם לא אחד כזה, [הלא בענין עבד עברי כתיב (דברים פרק ט"ו) כי טוב לו עמך, ובגמ' קידושין (כ.) דרשו עמך במאכל ועמך במשתה - שלא תהא אתה אוכל פת נקייה והוא אוכל פת קיבר, אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש, אתה ישן על גבי מוכים והוא ישן על גבי התבן, מכאן אמרו כל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו. והקשו בתוס' למה נחשב כקונה אדון הרי מכאן ראינו רק ששניהם שוים, ותירצו על פי מה שאמרו ז"ל בירושלמי שפעמים אין לאדון אלא כר אחת, אם שוכב עליו בעצמו אינו מקיים כי טוב לו עמך, ואם אינו שוכב עליו וגם אינו מוסרו לעבדו זו מידת סדום, נמצא שעל כרחו צריך למסור לעבדו והיינו אדון לעצמו. והאדון אינו יכול לעשות עמו עבודת עבד או להעבידו בעבודת פרך, (עיין רמב"ם פרק א' מהלכות עבדים הלכה ו'-ז'), וילמד מהם פרק בהלכות דרך ארץ ומידות טובות, בראותו את ההנהגה שלהם כלפי הזולת גם אם הלה נכשל ונתפס באיסור גניבה, ולמרות שקנוהו לעבד מכל מקום עדיין הם שומרים על כבודו משל היה אחד מבני המשפחה, שהרי כל ענייניו מסודרים דוגמת

ובמלחמת מדין נאמר (במדבר פרק ל"א, ד') לכל מטות ישראל תשלחו לצבא, וכתב רש"י בשם הספרי כי במה שהדגיש הכתוב 'לכל' מטות ישראל הכוונה לרבות את שבט לוי, שאף שבדרך כלל אינם יוצאים למלחמה כאן הצטרפו למערכות ישראל ושלחו חלוצים לצבא. ומקשים המפרשים כי אם נוסף את שבט לוי לשאר י"ב שבטים לפי החשבון היו צריכים להיות שלשה עשר אלף חיילים, ואילו בפסוק הסמוך נאמר וימסרו מאלפי ישראל שנים עשר אלף חלוצי צבא. אבל מיישב האמרי אמת (ספר ליקוטי בתר ליקוטי משמו) אפשר לומר יען לפי פירוש רש"י מיאנו בני ישראל ללכת למלחמה בשמעם אשר מיתת משה תלויה בדבר, ולכן נאמר 'וימסרו' היינו שנמסרו בעל כרחם, והנה ידוע אשר בני לוי אמרו לאביו ולאמו לא ראיתיו כך אשר רצון השם היה עולה אצלם על אהבת אבות, וממילא גם על אהבת רבם, ואשר לכן למרות שידעו בני לוי שמיתת רבם אהובם תלויה בדבר זה, עדיין הלכו ברצונם הטוב, ורק שנים עשר אלף חיילים שהיו משאר י"ב שבטים המה נמסרו בעל כרחם ולא האלף של שבט לוי, אבל מספר החיילים בכלל באמת היה שלשה עשר אלף.² [וכבר קדמו בזה רבינו עובדיה מברטנורא בפירושו על התורה שם].

שאר אנשי הבית, והוא עובד רק בעבודה מכובדת, וזה יעודד אותו לשפר את מעשיו ולא לחזור עוד לכסלה.

ובכלי יקר (במדבר פרק ל"ה, ו') ביאר טעם אחר בענין זה, ולדבריו אין סיבת בחירת ערי הלויים קשור למעלתם של הלויים כלל, ואלו דבריו: ערי המקלט יהיו מן ערי הלויים לפי שהנס אל עיר מקלטו הרי הוא שמה גר, ויש לחוש פן יאמרו לו יושבי הארץ גר אתה בארץ, על כן צוה שיהיו ערי מקלט מן ערי הלויים כי גם הלויים כגרים, ויאמרו לו מום שבך אל תאמר לחברך, על דרך שנאמר (שמות פרק כ"ג) ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם. וכדרך שנאמר (בראשית פרק ט"ו) כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, היינו בארץ שהוא לא להם של יושבי הארץ, כי יוסף העבירם לערים שיהיו כגרים שמה כדי שלא יוכלו לומר לישראל גרים אתם, כפי שפירש רש"י על הפסוק (שם פרק מ"ז, כ"א) ואת העם העביר לערים מקצה גבול מצרים עד קצהו, יוסף העבירם מעיר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיבם של עיר זו בחברתה, ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיע שבהו של יוסף שנתכוון להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהיו קורין אותם גולים כדאמרינן בגמ' חולין (ס: בסוה"ע).

2 אך יש להקשות על פירוש זה מדברי רש"י (במדבר שם פסוק ח') שכתב שבלעם חזר לגבות שכר על המגיפה שנגרם לכלל ישראל בגלל עצת בלעם, וראה את צבאות ישראל, אמר להם כשהייתם ששים רבוא לא יכולתם להם עכשיו אתם באים עליהם ב"ב אלף. הרי שבין הכל לא היו רק י"ב אלף. וצריך עיון.

ויש לעיין בסוד כוחם של בני לוי לעמוד איתן בכל הנסיונות שעברו על כלל ישראל במצרים ובמדבר, איך הצליחו שיהיו כולם צדיקים ולא ימצא בהם אפילו אחד שיכשל בנסיונות הרבים והקשים, בזמן שאחרים לא החזיקו מעמד וכשלו ונפלו.

ונראה על פי דברי הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל (פרק י"ג הלכה י"ב): לוי הובדל לעבוד את ד' לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים שנאמר (דברים פרק ל"ג) יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל, לפיכך הובדלו מדרכי העולם לא עורכין מלחמה כשאר ישראל ולא נוחלין ולא זוכין לעצמן בכוח גופן, אלא הם חיל השם שנאמר (שם) ברך ד' חילו, והוא ברוך הוא זוכה להם וכו'. ובהלכה י"ג כתב ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ד' לשרתו ולעבדו לדעה את ד', והלך ישר כמו שעשהו האלקים, ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם, הרי זה נתקדש קודש קדשים, ויהיה ד' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים, ויזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללוים.

מבואר בדברי הרמב"ם שמטה לוי זכה להתקרב אל ד' ולהגיע אל המעלות העליונות בגלל שהיו ישרים ופרקו מעל עצמם את החשבונות הרבים שבקשו בני אדם. והנה מצינו את התואר 'ישר' לגבי אבותינו הקדושים, כמו שאמרו ז"ל בגמ' עבודה זרה (כה.), מאי ספר הישר, אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים שנאמר (במדבר פרק כ"ג) תמות נפשי מות ישרים. ונוכל ללמוד על התואר הזה ממה שאנו אומרים בתפילת גשם 'זכור אב נמשך אחרך כמים', והיינו שהאבות היו נמשכים אחריו יתברך כברזל אחר אבן השואבת וביטלו את דעתם לדעת קונם, בלי ליכנס לכבשי דרחמנא עשו את מה שמוטל עליהם ונמנעו מלעשות כל חשבונות אפילו עם כוונה לשם שמים.

ב.

בני לוי התנהגו למעלה מדרך הטבע לעשות יותר מכוחם בעבודת ד', וגם הקב"ה הראה להם פנים והתנהג עמהם גם כן שלא כדרך טבע ומנהגו של עולם

בברכת משה רבינו ע"ה אמר על שבט לוי (דברים פרק ל"ג, ט') כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו, והביא רש"י את דרשת הספרי 'ובריתך ינצורו' זו ברית מילה, שאותם שנולדו במדבר - של ישראל לא מלו את בניהם, והם היו מולין ומלין את בניהם.

והנה בגמ' יבמות (עב.) אמרו כי הסיבה שבני ישראל לא מלו את בניהם במדבר היא מפני שכל אותן ארבעים שנה שהיו במדבר לא נשבה להם רוח צפונית, שהיא רוח נוחה לא חמה ולא צוננת וחמה זורחת, ובתנאים כאלה קיום מצות מילה מסכן את הנימול. ואמרו בגמ' כי הטעם שלא נשבה להם רוח צפונית הוא משום שהיו נזופים ממעשה העגל ולא היו ראויין לאור נוגה. וממילא מובן שעד לאותו מעשה היו ישראל מלים במדבר, אבל מהנזיפה ואילך חל עליהם איסור גמור למול את עצמם בגלל הסכנה, ואף אילו היו רוצים בכך היה משה רבינו ע"ה מעכב על ידם. אך לפי זה יקשה האיך הניח משה רבינו לשבט לוי למול ולסכן את בניהם. [ומה שכתב הספרנו שאכן זהו שבחו של מטה לוי, שלא הקפיד על חיי בניו ושמר מצות מילה אף על פי שהיו בניהם מתים צריך עיון, כי על פי דין היה אסור להם ליכנס לספק סכנה עבור זה, ואין בזה שבח כלל].

אמנם בגמ' שם נאמר טעם נוסף לזה שלא נשבה רוח צפונית כשהיו ישראל במדבר, והוא כדי שלא יתפזרו ענני הכבוד שהקיפו את ישראל. וכתב החתם סופר (אורח חיים סימן ר"ח) ששני הטעמים שנאמרו בגמ' להעדר רוח צפונית נכונים, כי רוח צפונית המנשב בעולם מרפא אפילו השוככים בביתא דשישא, כי על כל פנים נכנס בין בתרי נקבי הפארו"ז והוא עושה את שלו, אך הענני כבוד היו מלובטים ומדובקים זה בזה אדוק היטב, ועל פי טבע עוצם אדיקותם לא היה אפשר לרוח צפונית ליכנס ביניהם אם לא יתפרדו זה מזה, ומכל מקום כל זמן שלא היו נזופים נעשה להם נס ונשב להם רוח צפונית או דבר אחר כיוצא בו ונכנס בחדרי משכבי הילדים הנימולים, ונס זה נעשה למחנה הלויים כל הארבעים שנה והיו מחוייבים למול, אבל ישראל שהיו נזופים לא נעשה להם נס להכניס רוח צפונית בין הבתרים, על כן מדינא היו אסורים למול בניהם.

אלא שלכאורה דבריו סותרים לכלל שיסד הריטב"א בשני מקומות, והוא שאין הקב"ה עושה נס במקום שאפשר בלעדיו ואפילו לצורך קיום מצוה. בחידושו על מסכת יומא (לח.) מביא יש מפרשים שזה שאמרו שם 'הללו פיתן מתעפשת' הולך על הזמן שלא היו ישראל עושין רצונו של מקום, ולא היה נס בלחם הפנים להיותו חם ביום הלקחו, אבל אחרים פירשו שאפילו היה הנס קיים, מה שהיה אפשר לעשות ולתקן בידי האדם לא היה הקב"ה רוצה לתקנו בנס, [והרי ענין זה שלא יתעפש הלחם היה אפשר לתקן וכמו שאכן עשו אנשי בית גרמו כמבואר שם בגמ']. ובמסכת יבמות (עב.) כתב על מה שאמרו שלא נשבה רוח צפונית כדי שלא יתפזרו ענני הכבוד, פירוש לאו משום דתקיף אלא מתוך שנוחה היא ויפה נבלעה בענני כבוד ומתפזרים ומאיר העולם. ויש שואלים וכי לא היה הקב"ה יכול להשיב רוח צפונית ולא ליבדור ענני כבוד, וכשם שלא נצחה הרוח עשן המערכה [שזהו אחד מעשרה נסים שנעשו לאבותינו בבית המקדש

(כדאיתא במסכת אבות פרק ה' משנה ה'). ויש לומר שלא היה רוצה הקב"ה לעשות נס זה שלא לצורך כיון דדינא דאורייתא שספק סכנה אפשר לשהותה.

ודברי החתם סופר מוקשים גם מפשוטו של מקרא, כי הלא משמעותו של הפסוק כולו הוא שבח לבני שבט לוי שעברו עליהם נסיונות רבים וקשים ועמדו בהם: במעשה העגל, בחטא המרגלים ובתלונות ישראל במדבר, שבכולם הראו את נאמנותם להקב"ה ועשו רצונו. ומשה בברכתו אליהם ממשיך לשבח אותם באמרו 'ובריתך יצורו' שגם בזה הראו את נאמנותם לד' ומלו בניהם בעוד ששאר השבטים לא קיימו מצות מילה. ואמנם שבח זה מובן רק אם אכן היה מילת הבנים במדבר כרוך בסכנה ושבט לוי לא שתו ליבם לסכנה ומסרו נפש כדי למול, אבל אם נאמר שנעשה להם נס ולא היה קיום מצות מילה תלוי באיזה מסירות מצידם, לא מובן על מה הכתוב משבח כאן את בני לוי שהם מלו את בניהם במדבר בניגוד לכל שבטי ישראל, הלא אין במעשה זה שום מעלה כי אילו היה נעשה נס כזה לשאר שבטים גם הם היו מלים.

ונראה ביאור הענין על פי דבריהם ז"ל בגמ' ברכות (כ.), שם עמדו על ההבדל שבין דורות הראשונים לדורות האחרונים, מדוע זכו הראשונים שהקב"ה יעשה להם נסים, הנהגה שלא זכו לה דורות האחרונים, אם משום תורה הלא דורות האחרונים עולים בזה על הראשונים בכמות ובאיכות, אלא משום שדורות הראשונים היו מוסרים נפשם על קדושת השם ואילו דורות האחרונים אינם מוסרים נפשם על קדושת השם. למדנו מכאן כי מי שמוסר נפשו על המצוות למעלה מדרך טבע אנושי, הקב"ה מתנהג כלפיו מידה כנגד מידה, והוא זוכה להנהגה ניסית למעלה מן הטבע.³

3 בספר סידורו של שבת (שורש השלישי) כתב: כפי אשר האדם מתנהג עצמו בהליכתו בתורת ד' ובעבודתו ובעשיית מצוותיו באהבה, כן משלם לו כגמולו. ואחרי שהסביר את ההנהגה עם אדם אשר התנהגותו היא בדרך טבע העולם, ובאדם שיתנהג עצמו בפחות מדרך טבע העולם, הוא מדבר אודות הירא וחרד לדבר ד' ורוצה בעבודת הבורא, אדם זה אינו חושש לגופו וטבעו, ומהפך עצמו מהיש אל האין ומטריח עצמו בטירחא יתירא יותר מכוחו להשיג איזה מצוה ממצוות ד' לעשותם, ועוסק בתורה יותר מלימודו ובמסירת נפשו לד' כההיא מעשה דרבא (שבת פח.) שהיה נובע דם מאצבעו והוא היה לומד יותר, ומכבד את ד' מהונו יותר מהשגת ידו, לעומת זה הקב"ה מתנהג עמו שלא בדרך טבע העולם. ואמרו חז"ל (חולין ז.) כשרצה רבי פנחס בן יאיר לעבור את הנהר תיכף נקרע לפניו, ורבי חנינא בן דוסא אמר (תענית כה.) מי שאמר לשמן וידליק הוא יאמר לחומץ וידליק, ועליו היו אומרים (ברכות לג.) אוי לו לאדם שפגע בו ערוד ואוי לו לערוד שפגע בו רבי חנינא בן דוסא. ונוראות הנפלאים שנעשו לאבות העולם למעלה מהטבע, אברהם ניצל מכבשן האש וכדומה, וכמה נסים נעשו לאבותינו ביציאת מצרים ובים סוף, ונפלאות

מעשה אין כל סתירה לדברי החתם סופר שהקב"ה עשה נס לבני לוי כדי שיוכלו לקיים מצות מילה בתוככי ענני הכבוד במדבר, מהכלל שיש לנו הריטב"א שאין הקב"ה עושה נסים בניגוד לטבע כדי שיוכלו לקיים מצוה אם נמצאים במצב שעל פי דין פטורים ממנה, לפי שדברי הריטב"א מתייחסים להנהגה עם כלל האנשים שהתנהגותם בכל הקשור לתורה ומצוות היא בדרך טבע העולם ואינם מתאמצים יותר מכוחם, אבל מי שמוסר נפשו על המצוות ואינו חושש לגופו וטבעו, מודה הריטב"א שמידה כנגד מידה הוא זוכה להנהגה נסית, ולכן בנוגע לבני לוי שהיה דרכם למסור נפש על מצוות השי"ת [וכלשון מדרש רבי תנחומא (הובא לעיל ריש אות א')]: שבטו של לוי נתנו נפשם על קידוש שמו של הקב"ה שלא תיבטל התורה], נכון הוא מה שאמר החתם סופר שזכו להנהגה נסית מתמדת מאיתו יתברך כדי שיוכלו לקיים מצות מילה.

ובזה מובן מה ששיבח משה רבינו את בני לוי על שקיימו מצות מילה במדבר, אמנם הסיבה ששבט לוי היה מיוחד בזה מכל שבטי ישראל הוא משום שנעשה להם נס והגיע אליהם רוח צפונית, אבל עצם העובדה שבני לוי זכו לנס ולא שאר ישראל היה משום שעוד קודם לכן מסרו הם את נפשם על מצות ד' ולא חטאו בעגל ובמרגלים ושאר תלונות ישראל, ועל כן שילם להם הקב"ה בנס שאיפשר להם לקיים מצות מילה, נמצא שהאמירה 'ובריתך ינצורו' באה לשבח את שבט לוי על מסירות נפש למצוות.

ובאמת מוכרחין אנו לומר שאכן הריטב"א מודה כי מי שמוסר נפשו על המצוות זוכה להארת פנים מהקב"ה והוא מתנהג עמו בצורה נסית גם כשאין הכרח לכך, כי לכאורה דבריו נסתרים מנס חנוכה שהיו ישראל פטורים מהדלקת המנורה במקדש לפי שהיה שמנם טמא, ולצורך מצות הדלקת המנורה נעשה להם נס גדול שדלקו הנרות שמונה ימים עם כמות שמן שהספיקה בדרך הטבע רק ליום אחד, הרי נס שנעשה לקיום מצוה אף שלולי הנס היו פטורים ממנה. וביותר יש לתמוה לפי מה שכתבו הפוסקים שמדינא היו יכולים להדליק נרות עם שמן טמא מכיון שטומאה הותרה בציבור, ואם כן הנס נעשה כדי שיוכלו לקיים הדלקה בהידור עם שמן טהור, ואם בשביל זה עשה הקב"ה נסים, כל שכן שיעשה נס לקיום מצות מילה (שגדולה היא מכמה טעמים כמו ששנינו בנדרים לא:). אלא בעל כרחך שנס חנוכה הוא יוצא מן הכלל, כי מאחר שבני חשמונאי

שאיננו להם במדבר, כי הכל יראו על ידו כי אין קדוש כד' ואשר לו הכוח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו. [והארכנו בנושא זה בפרשת אחרי מות במאמר הקב"ה מתנהג עם בראיו מידה כנגד מידה אות ה' עיין שם].

הכהנים הצדיקים מסרו נפשם על העבודה במקדש זכו ונעשה להם נס אף לצורך אפשרות קיום המצוות בהידור.

ג.

יציאת מצרים תלויה בגואל משבט לוי דוקא

כתיב (שמות ריש פרק ב') וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי, וצריך להבין מדוע לא נקבה התורה בשמותם, לכתוב בפירוש וילך עמרם ויקח את יוכבד. ולעיל (פרק א') נאמר ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה, ואמרו ז"ל בגמ' סוטה (יא:) שפרה זו יוכבד, ונקראה בכינוי זה על שם שמשפרת את הוולד [כמו שעושין לתינוקות ליישב את איבריהם ולתקן שניתקן מצער הלידה], או על שם שפרו ורבו ישראל בימיה, גם כאן נמנעה התורה מלנקוב בשמה. ולא הזכירה התורה שמות אביו ואמו של משה רבינו עד פרשת וארא (שם פרק ו', כ').

וכתב המהר"ל (גור אריה שם פרק א', ט"ו) שטעם הדבר הוא כי משה היה מתוקן לגאולה מששת ימי בראשית, ולכן לא היו אבותיו עיקר אצלו, ואם היה מזכיר שם אביו קודם לידתו היה משמעות הענין שהעיקר הוא האב, ובשביל זכותו העצמית של האב [שעל כך מורה שמו המיוחד לו], נתן לו הקב"ה את בנו, כמו כל אב שהוא בפרט סיבה לבנו, ואם לא היה האב לא בא הבן לעולם, וזה אינו במשה, כי אף שהיה עמרם מוכן יותר להוליד את משה מכל אדם אחר, היה מוכרח משה על כל פנים לבוא לעולם, ואם לא היה נולד מעמרם היה נולד מאדם אחר כיון שהיה מתוקן לגאולה מששת ימי בראשית.

ונמצא לפי זה שאם התורה הזכירה שהוריו היו משבט לוי עוד קודם ללידתו, על כרחך זהו תנאי הכרחי וסיבה להולדת משה, ולא היה הגואל ראוי להוולד בשבט אחר חוץ משבט לוי. וכן מבואר להדיא בדברי המהר"ל עצמו במקום אחר (גבורות ד' פרק ט"ז), וזה לשונו: הזכיר אותו על שם השבט כי זהו להודיע לך כי לא היה ראוי לצאת הגואל רק משבט לוי, ושיהיה בין האב ובין האם משבט לוי.

ובטעם הדבר יש לומר כי עם ישראל יצאו ממצרים בזכות אבות, כמו שאמרו ז"ל במדרש רבה (שמות פרשה ט"ו אות ד') אמר רבי יהודא מהו (שיר השירים פרק ב') מדלג על ההרים, אמר הקדוש ברוך הוא אם אני מסתכל במעשיהם של ישראל אינן נגאלין לעולם, אלא למי אני מסתכל לאבותיהם הקדושים, שנאמר (שמות פרק ו') וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וגו',

בזכות אבותם אני גואלם, לכך כתיב 'מדלג על ההרים', ואין הרים אלא אבות, שנאמר (מיכה פרק ו') שמעו הרים את ריב ד'.

והנה זכות אבות מועילה רק כאשר הבנים שייכים על כל פנים במקצת למעשיהם הטובים, כמו שכותב הבית הלוי (על התורה סוף פרשת וירא) כי לכאורה מה מקום יש להזכיר זכות אבות בתפילה מאחר שאמרו חז"ל בגמ' סנהדרין (קד.) ברא מזכי אבא, אבא לא מזכי ברא דכתיב (דברים פרק ל"ב) ואין מידי מציל - אין אברהם מציל את ישמעאל ואין יצחק מציל את עשיו, ואם כן מה יועיל מעשה האב לבן, ובמה אנו שונים מישמעאל ועשיו. אך החילוק הוא, שלנו על כל פנים נשאר קצת ממעשיהם הטובים ומידותיהם הטובות של אבותינו בירושה, כמו שאנו אומרים בתפילה אשרינו מה טוב חלקינו וכו' ומה יפה ירושתינו, ולכך ראוי שיזכור לנו זכותם.⁴

וכאשר נתבונן בעבודת הקודש של אברהם אבינו, נראה שעיקר העבודה אצלו היה להטות את העולם מדרכם הרעה שהיו עובדי עבודה זרה, אל הדרך הטובה שהיא עבודת הבורא ברוך הוא, [ועיין ברמב"ם הלכות עבודת כוכבים וחוקותיהם פרק א' הלכה ג' שמתאר את כל השתלשלות הדברים מאז שהבין דרך האמת בהיותו בבית אביו באור כשדים], וכלל ישראל היו כולם עובדי עבודה זרה לבד משבט לוי, כפי שראינו לעיל (בתחילת דברינו) בדברי מדרש רבי תנחומא. ושם מבואר שגם מצות מילה שניתנה לאברהם אבינו לאות ברית בינו ובין הקב"ה הופרה על ידי שאר השבטים, ורק שבט לוי נשאר על עמדו ולא הפר

4 על פי זה יש ליישב מה שנראה כסתירה בדברי רש"י שמצד אחד כתב (בראשית פרק י"ט, י"ז) כי הטעם שנאסר על לוט ובני ביתו להביט מאחריהם הוא, מפני שלוט הרשיע עם אנשי סדום ורק בזכות אברהם דודו הוא ניצול, ולכן אינו כדאי לראות בפורענותם והוא ניצול. ולהלן שם (פסוק כ"ט) נאמר ויהי בשחת אלקים את ערי הכנען ויזכור אלקים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה וגו', ורש"י מעיר מהו זכירתו של אברהם על לוט, ומפרש שנזכר שהיה לוט יודע ששרה אשתו של אברהם היא, ושמע שאמר אברהם במצרים על שרה אחותי היא, ולא גילה הדבר לפי שהיה חס עליו, לפיכך חס הקב"ה עליו.

והקשו המפרשים מדוע כתב רש"י שלוט ניצול בזכות אברהם, כי לפי מה שכתב שהיה ללוט זכות שריחם על אברהם, היה לו לפרש שמחמת טעם זה הוא ניצול בזכות עצמו. אך לפי האמור אפשר לומר שלעולם לא היה ללוט זכות שיהיה ראוי לינצל על ידו, והיה תלוי בזכותו של אברהם כדי להוציאו מן הכלל של אנשי סדום, וממילא שאינו כדאי לראות בפורענותם של הרשעים. אולם אף זכותו של אברהם אינו יכול לעמוד בשביל לוט אלא אם כן יש ללוט קצת שייכות למעשיו של אברהם בענין זה שחס ומרחם על נפשו של הזולת, ועל כן שפיר כתב רש"י שלוט היה זקוק לזכות עצמי כדי לינצל מענשם של שאר אנשי סדום.

ברית בשר במצרים. ומאחר ששבט לוי המשיך את מורשת האבות ושייך את עצמו למעשיהם, לכן היה לו את היכולת לשמש כשליח נאמן להוציא את עם ישראל ממצרים בזכות האבות.

ובאמת אנו מוצאים שלפני יציאת עם ישראל ממצרים עמד הקב"ה על כך שיהיה לכל העם שייכות למצוות נעלות אלו, כמו שכתב רש"י (שמות פרק י"ב, ו') היה רבי מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר (יחזקאל פרק ט"ז) ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים, הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו, ולא היו בידם מצוות להתעסק בהם כדי שיגאלו, שנאמר (שם) ואת ערום ועריה, ונתן להם שתי מצוות: דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה, שנאמר מתבוססת בדמיון - בשני דמים, ושהיו שטופים באלילים אמר להם (שמות שם פסוק כ"א) משכו וקחו לכם - משכו ידיכם מאלילים וקחו לכם צאן של מצוה.

ד.

בני לוי עסקו בתורה והיו חשובים ונכבדים בעיניהם ולכן לא יכלו המצרים להשתעבד בהם

בתחילת ספר שמות כתיב ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאוד מאוד ותימלא הארץ אותם. וכתב החתם סופר (בדרשות עמוד קז:) שיש לדקדק שהאות ב"ת בתיבת במאוד אין לה שחר, והיה לו לומר מאוד מאוד. ומפרש כי כל זמן שהיו השבטים קיימים היו ממעטים בעסק ועסקו בתורה, אמנם אחר כך כשמת יוסף ואחיו וכל הדור ההוא עשו הדורות הבאים היפך מזה. וידוע כי מאוד הוא לשון רבוי ותוספת, וגם מאוד הוא לשון עסק כמו (דברים פרק ו') 'בכל מאודך' [בל"א געשעפטייגן], וזהו 'ויעצמו במאוד' הם התעצמו במאודם ועסקם 'מאוד' הרבה, ולא בתורה ואמונה. ולכן כתוב 'ותמלא הארץ אותם' כי לכאורה היה לו לומר וימלאו את הארץ, אלא הכוונה היא שבני ישראל נתמלאו ממעשי אנשי ארץ מצרים וגילוליהם, וכעין זה כתיב בישעיה (פרק ב') כי מלאו מקדם, ורצונו לומר שהמה נתמלאו ממעשי בני ארץ זה.⁵

5 כעין זה כתב הספורנו בפירוש המילה 'וישרצו' שנטו לדרכי שרצים, שרצים לבאר שחת. ועל הפסוק 'וימררו את חייהם' כתב כי כאשר הוסיפו לחטוא בדעות ובמעשים, כמו שהעיד הנביא באמרו (יחזקאל פרק כ'): וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי, איש שקוצי עיניהם לא השליכו, ואת גילולי מצרים לא עזבו, ואומר לשפוך חמתי עליהם, לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים. וכן היתה יד צריהם עליהם הלוך וקשה.

ביסוד הענין עמד גם המהרי"ל דיסקין (על התורה כאן), כי הנה בברית בין הבתרים נאמר לאברהם אבינו ע"ה (בראשית פרק ט"ו) ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ויש לדקדק מדוע הוסיפה התורה וכתבה 'בארץ לא להם', והרי כל גירות היא בארץ זרה. ומפרש שבא הכתוב לומר שכל הגלות תיתכן דוקא אם ישבו בארץ לא להם, אבל אם ישבו בארץ להם אזי לא ישתעבדו, והיינו שאילו היו ישראל יושבים רק בארץ גושן שהיא להם [כדברי המדרש שנתנה פרעה לשרה אמנו במתנה בכתובתה], והיו עוסקים שם בידיעת ד' ובתורתו כחפצו של יעקב, לא היה נופל עליהם השיעבוד וקושי המיסים, כי המצרים לא היו מערערים על ישיבת ישראל בארץ גושן, וכפי שמצינו ששבט לוי שעסק בעבודת ד' לא נשתעבד, אבל אחר שמת הדור ההוא קם דור חדש שהתקרב למצרים והתערבו בהם ובכל העסקים וענייני המדינה, ולא רצו לצמצם עצמם ולשבת רק בארץ גושן, אלא ותימלא הארץ אותם, וכיון שהתיישבו והתערבו בארץ לא להם, תיכף התחיל השיעבוד ויקם מלך חדש.

ונראה שדבריהם מפורשים בזוהר הקדוש (זוהר הקדוש בראשית דף כ"ז ע"ב): אמרו בעלי המשנה 'ימרו את חייהם בעבודה קשה' - בקושיא, 'בחומר' - בקל וחומר, 'ובלבנים' - בליבון הלכה, 'ובכל עבודה בשדה' - זו ברייתא, 'את כל עבודתם וגו' - זו משנה. והיינו שכאן בא הכתוב ללמדנו שאילו היו בני ישראל עוסקים בקושיות והויות התורה בארץ גושן, ולא היו יוצאים על ארץ מצרים ומתבטלים מלימודם, היו ניצולים מהגזירות הקשות, אבל עכשיו שלא שעו לדבר זה והתבטלו מתורתם הוכרחו בעל כרחם להשלים העבודה הקשה בחומר ובלבנים ממש.

והנה כתב הרמב"ם (הלכות עבודת כוכבים וחוקותיהם פרק א' הלכה ג') שיעקב אבינו לימד בניו כולם, והבדיל לוי ומינהו ראש והושיבו בשיבה ללמד דרך השם ולשמור מצות אברהם, וצווה את בניו שלא יפסיקו מבני לוי ממונה אחר ממונה כדי שלא תשתכח הלימוד, והיה הדבר הולך ומתגבר בבני יעקב ובנלויים עליהם ונעשית בעולם אומה שהיא יודעת את ד', עד שארכו הימים לישראל במצרים וחזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד כוכבים כמותן, חוץ משבט לוי שעמד במצות אבות ומעולם לא עבד שבט לוי עבודת כוכבים.

ומעתה מובן מדוע בני לוי לא היו בכלל השעבוד, כי מעולם לא בטלה ישיבה מהם, והיו ממיתים עצמם באהלה של תורה בארץ גושן גם לאחר מיתת השבטים וכל בני דורם, וכיון שקיבלו על עצמם עול תורה העביר מהם הקב"ה עול מלכות הרשעה של פרעה מלך מצרים. [וכן מפורש בספר דעת זקנים לבעלי התוספות על הפסוק (שמות פרק ל"ב) מי לד' אלי: ולפיכך לא נשתעבדו במצרים

שלא עסקו במלאכה בימיהם כי אם בתורה.⁶ ובאמת גם על שאר העם עיקר השעבוד היה רק במשך שמונים ושש שנים משנולדה מרים (ילקוט שמעוני פרשת בשלח רמז רמ"א), וזה התחיל מאז שפרקו מעליהם עול תורה ויצאו מארץ גושן ומילאו את ארץ מצרים, וממילא הוצרכו לקיים את גזירת ועבדום ועינו אותם בטיט ובלבנים חומריים.

והנה התורה מקדימה לצרות השעבוד את הפסוק וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא, וכתב האור החיים הק' שרוצה לומר שכל זמן שאחד מן האחים היה קיים היו המצרים מכבדים אותם, ואף כשהיה אחד מהדור ההוא קיים היו חשובים בעיניהם ולא היה להם פנים להשתעבד בהם. במיתת יוסף ירדו מגדולתם שהיו מעולים יותר מן המצרים ונעשו שוים להם, ובמיתת האחים ירדו למטה ממדרגתם שהיו בעיניהם נבזים, אבל עדיין לא היו משתעבדים להם, ורק לאחר שמת כל הדור התחילו להשתעבד להם.

למדנו מדבריו שאף על פי שהמצרים היו רשעים מעולם, מכל מקום לא היו יכולים להשתעבד בישראל כל זמן שהיו ישראל חשובים ונכבדים בעיניהם, ורק כשירדו ממדרגתם ונעשו מבוזים בעיניהם התחילו לשעבדם. והסביר הגאון ר' חיים שמואלביץ (שיחות מוסר מאמר ט"ו שנת תשל"ב) כי ישנם שני פנים לדבר הזה: פן אחד הוא מצד המצרים שלא היו מסוגלים לשעבד בני אדם שהם נכבדים וחשובים, והפן השני מצד בני ישראל עצמם שכל זמן שהיו חשובים

6 בספר אזנים לתורה מבאר הטעם שלא נשתעבדו המצרים בשבט לוי שהוא מפני היחס המיוחד שהיה במצרים לכהני הדתות, שהיה להם חוק מאת פרעה כמפורש במקרא (בראשית פרק מ"ז), וממילא לא נגעו לרעה גם לכהני הדת הישראלית - שבט לוי, שעליו נאמר (דברים פרק ל"ג) כי שמרו אמרתך ובריתך ינצרו, ודרשו חז"ל (ילקוט שמעוני פרשת וזאת הברכה רמז תתקנ"ה) 'כי שמרו אמרתך' במצרים, דבר אחר 'ובריתך ינצרו' במצרים, והיו מורים משפטי ד' ליעקב גם במצרים ונחשבו שם לכהני הדת הישראלית.

ואל תתמה על ההנחה, שהמצרים שהעבידו את בני ישראל בפרך היה להם יחס מיוחד לכהני הדת הישראלית, (מה שאנו רואים גם כן בזה שלא נגעו לרעה במשה ואהרן אף על פי שהפריעו את העם ממעשיו), שהרי אנו עדים לעובדה שבפולין בשעה שגברה בה האנטישמיות ועלתה למעלה ראש, בשעה שגזרו על השחיטה וחיי היהודים בה נעשו מרים כלענה מפני הפרעות והנגישות (לפני המלחמה העולמית השנייה), ולא היו שרי המדינה מקבלים את צירי ישראל לראיון והסברה, אפילו אז לא העיזו השרים להשיב ריקם את פני המשלחות מרבני ישראל, ואף שלא פעלו אצלם להיטיב את מצב ישראל אבל ניכר היה היחס המיוחד של שרי פולין אפילו האנטישמית לבאי כוח הדת היהודית, לקיים מה שנאמר (דברים פרק כ"ח) וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך ויראו ממך.

ונכבדים בעיני עצמם לא היו המצרים יכולים לשעבדם, ורק כשהושפלו מחשיבותם נעשו בני שעבוד.

מעשה בני לוי שנשארו במדריגתם הרוחנית, והבינו שהמעלה הגדולה ביותר היא להגות בתורת השם יומם ולילה, שני הפנים הנ"ל נתקיימו בהם, שהמצרים ראו והבינו את מעלתם, וגם היו נכבדים וחשובים בעיני עצמם. [ובריש פרק קנין תורה (אבות פרק ו') נאמר שהתורה נותנת ללומדיה מלכות וממשלה, ופירש בתפארת ישראל דהיינו ההוד שעל פניו והכוח לצוות לסביבותיו]. מה שאין כן שאר כל היהודים שרצו להפסיק את מורשת אבותם, ונכנסו לארץ מצרים כדי להתערב עם המצרים ולעשות כמעשיהם, לא די שהשתדלות זו לא הועילה למצוא חן בעיני הגוים, עוד נעשו שפלים ונבזים בעיניהם, וממילא כבר לא היה מה שימנע מהם להשתעבד בהם.

וכאן המקום להרים את לומדי התורה שיכירו וידעו שהם נמצאים במעלה העליונה, והוא עדיף על פני כל ענין אחר גם בתחום של בין אדם לחבירו. בספר פניני רבינו יחזקאל (עמוד 15) מספר שפעם אחת נגמר השיעור בישיבה, והיה ביום שלישי בשבוע פרשת קרח, פנה רבינו זצוק"ל אל הבחורים ואמר דעו לכם שאתם לומדי התורה בלי שום עיסוקים אחרים, הנכם מזכי הרבים היותר גדולים בכלל ישראל, עליכם העולם עומד אתם הנותנים את הבטחון לכלל ישראל והנכם בדרגה הכי גבוהה בעם ישראל.

ודבר זה אמר משה רבינו בפרשת השבוע שלנו לבני קרח 'רב לכם בני לוי', אתם בני לוי יש לכם הכי הרבה בכלל ישראל, המעט מכם כי הבדיל ד' אלקי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו וגו', למה אינכם מבינים את גודל מעלתכם הכבירה למה זה 'מעט מכם', למה אתם ממעיטים בעיני עצמכם את גודל מעלתכם, 'ובקשתם גם כהונה' ומחפשים אתם עוד משרות וכיבודים ותפקידים ועסקנות, הלא עבודת ד' שלכם בני לוי היא גדולה יותר מכל התפקידים והעסקנות שבעולם, אפילו יותר מכהונה, שכתר תורה עולה על כל הכתרים. וסיים רבינו זצוק"ל הנני מבקש מכם שלא תשכחו זאת ולא תסיחו דעת מזאת.

בספר שאל אביך ויגדך מביא עובדה שאירע כשהתקיימה אסיפת נדיבים למען החזקת בית חולים מסוים, והנדיבים התנדבו כל אחד לפי יכולתו מספר מיטות לבית החולים, החפץ חיים שנוכח באותה אסיפה כיבד את אותם הנדיבים והעלה על נס את מידת הנדיבות וגמילות חסד שלהם, לאחר מכן הגיעו לאסיפה בחורי ישיבה והחפץ חיים כיבדם באופן מיוחד, יותר ממה שכיבד את הנדיבים, הנדיבים תמחו על כך ושאלו את החפץ חיים כמה מיטות תרמו הבחורים הללו, החפץ חיים ענה שהם תרמו חמישים מיטות, הנדיבים תמחו וכי מנין להם

לבחורים העניים הללו כסף אף למיטה אחת, החפץ חיים ענה ואמר הם עוסקים בתורה ובזכות התורה שהם לומדים הם מונעים שלא יצטרכו עוד חמישים מיטות.

ובגמ' מגילה (טז:) אמר רב יוסף גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות. ונראה פשוט שלא מדובר כאן רק כלפי שמיא, שמצות תלמוד תורה נחשבת בעיני המקום יותר ממצות הצלת נפשות, כי גם בענין הצלת נפשות גופא לימוד התורה פועל יותר ממה שהוא יכול לעשות כאשר הוא עוסק בהצלת נפשות, מכיון שעל ידי לימודו הרי הוא מקיים את כל העולם כולו, כמבואר בספר נפש החיים (שער ד' פרק י"א) שקיום העולם תלוי בכל רגע בלימוד התורה, כי אילו היה נפסק אפילו רגע אחד לימוד התורה בכל העולם, תיכף תתבטל כל המציאות, עיין שם. [ובזה מבאר הגאון ר' אלחנן וסרמן הי"ד (ביאורי אגדות על דרך הפשט סימן ז' אות ו') מה שאמרו בגמ' קידושין (מ.) כל המצוות שנאמר בהן שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, היינו מצוות שהן טוב לשמים וטוב לבריות, ושם נאמר כי מצות תלמוד תורה היא כנגד כולם, ומבואר אם כן שמצות תלמוד תורה שונה משאר כל המצוות שבין אדם למקום והיא טוב גם לבריות, ולפי האמור מובן שפיר].

ה.

בטעם שהיה שבט לוי מתי מספר ביחס לכל שאר שבטי ישראל

הרמב"ן בפירושו על התורה (במדבר פרק ג', י"ד) עומד על כך שלא היה שבט הלויים כשאר השבטים, כי מבין חדש ומעלה לא היו רק עשרים ושנים אלף, ומבין שלשים שנה כולם שמונת אלפים. והנה לא יגיעו מבין עשרים שנה ומעלה לחצי שבט מִישראל הפחות שבכולם, ועדיין לא נשאו הארון שתהיה הקדושה מכלה בהם, וזה תמיה איך לא יהיו עבדיו וחסידי ברוכי ד' כשאר כל העם. ואני חושב שזה חיזוק למה שאמרו רבותינו (מדרש רבי תנחומא פרשת וארא אות ו') כי שבטו של לוי לא היו בשעבוד מלאכת מצרים ובעבודת פרך, והנה ישראל אשר מררו המצריים את חייהם בעבודה קשה כדי למעטם, היה הקב"ה מרבה אותם כנגד גזירת מצרים כמו שאמר (שמות פרק א') וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ, וכאשר נאמר עוד בגזירת אם בן הוא והמיתן אותו - וירב העם ויעצמו מאוד (שם), כי היה הקב"ה אומר נראה דבר מי יקום ממני או מהם, אבל שבט לוי היו פרים ורבים כדרך כל הארץ ולא עלו למעלה כשאר השבטים.

ובענין זה מבאר הכלי יקר (במדבר פרק ג', ל"ט), הוא מביא את פירושו של הרמב"ן וכותב עליו אף על פי שזה דרך דרש מכל מקום נראה להוסיף בו ביאור, כי לא הירבה ד' את בני ישראל נגד הטבע רק כדי להפר עצת גוים אשר בקשו להמעטים על ידי העינוי, ורצה ד' שיבצר מהם כל אשר יזמו לעשות, ואדרבה הירבה אותם חוץ מן הטבע כי הולידו ששה בכרס אחד, אבל שבט לוי שלא היו בכלל העינוי, על כן לא היה צורך להרבותם כנגד הטבע ופרו ורבו כדרך כל העולם. ומסיים וזה באמת טעם נכון ויכול להיות שזהו דעת הרמב"ן.⁷

7 טעם נוסף כותב הרמב"ן כי אולי היה זה מכעס הזקן עליהם, כי שמעון שהוא עכשיו מרובה באוכלוסין נתמעט בכניסתו לארץ לעשרים ושנים אלף, ולוי שהוא שבט חסידיו לא נתמעט במגפה.

וכתב על זה האור החיים הק' ובעיני טעם זה רחוק, כי לא נמצא רושם המעט הזרע בכעס אביהם עליו השלום, ועוד תמצא במספר הבא בדברי הימים (א' פרק כ"ג) היו הלויים שמונה ושלושים אלף מבין שלשים שנה עד בן חמשים שנה, ובמספרם בפרשת נשא באו לכלל חשבון שמונת אלפים וחמש מאות ושמונים, נמצא שהוסיפו ד' חלקים בקירוב על מספר זה, ובמספר בני ישראל הבא שם לא באו לכפל מספר האמור כאן, ובאומד מספר זה לכשיהיו נמנים מבין כ' עד בן מאה ומעלה כדרך שנמנים ישראל יכול להיות מספרם כגדול שבטי ישראל ומעלה, ואיה כעס אביהם.

והאור החיים עצמו תירץ קושיית הרמב"ן באופן אחר, והוא כי שבט לוי מעשה אחד להם כמעשה עמרם אשר שלח את אשתו בשביל גזירת הבן הילוד, ולא הוצרך הכתוב להודיע את הדבר, שהרי גם בעמרם לא הגיד הכתוב הענין אלא מהשכלת הענין נודע, וללמד על כל שבטו יצא, וזו היא סיבת מיעוטם כי אם אין גדיים אין תיישים. והגם שמצינו שעמרם החזיר גרושתו, אין ללמוד ממנו שכולם החזירו כי הוא זה אשר בא אליו הדבר בנבואה כמאמר חז"ל באגדה (שמות רבה פרשה א' אות י"ט, ובגמ' סוטה יב.) ובדברי הזהר הקדוש (שמות דף י"א ע"ב) בפסוק וילך איש וגו', וכמו שאמרו גם כן (שמות רבה שם אות כ"ב) בפסוק ותתצב אחותו וגו' שהלכה לראות מה יהיה בנבואתה.

הכלי יקר מבאר באופן דומה לזה, ואלו דבריו: ולי נראה לפי שמצינו בגזירת פרעה, שגירש עמרם את אשתו ועמד זמן רב בלא פריה ורביה, שהרי בת מאה ושלושים שנה היתה יוכבד כשעשה בה ליקוחין שניים, ומה שאמרו רז"ל (סוטה יב.) עמדו כולם וגרשו נשותיהם, מסתמא לא כל ישראל עשו כן, כי איך היו יכולין לעמוד זמן רב בלא אשה, שהרי אמרו רז"ל (שם יא:) בזכות נשים צדקניות נגאלו אבותינו כו', ומסיק שם כל הטובות שעשו לבעליהן כשהיו בעבודת פרך, שמע מינה שהבעלים לא היו יכולין לעמוד זולת הנשים, ועוד מסיק שם שהיו פרים ורבים בשדה שמע מינה שאפילו בשעת הגזירה לא גרשו נשותיהם, אלא ודאי מה שמסיק עמדו כולם וגרשו נשותיהם, היינו כל בני שבט לוי שלא היו בכלל השעבוד, ומכל מקום היו יראים מן גזירת 'כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו', שהרי על יום אחד צווה אפילו על בני המצרים, על כן יראו גם המה פן יעבור עליהם כוס זה, ועמדו רוב שבט לוי זמן רב בלא נשים כמו שעמד עמרם זמן רב בלא אשה, ועל כן היה שבט לוי מתי מספר, וזה טעם נכון ומתיישב על הלב יותר מכולם.

אמנם האחרונים הלכו במהלך אחר, כי הנצי"ב (העמק דבר פרק ג', ל"ט בביאורו השני) כותב שכל המשובח גידולו יקר וקשה לצאת אל הגמר, כמו עץ מאכל שאינו ממחר גידולו כמו אילני סרק, וכל עץ מאכל שהוא יקר מאוד גידולו קשה יותר, וכן הוא באדם שהוא כעץ השדה כל מי שצורתו גבוהה מחבירו גידולו קשה ומתאחר, ומטעם זה כלל ישראל מאברהם אבינו עד שבאו למצרים לא פרו ורבו כל כך, עד שבאו למצרים ששם נגמר גידולם, ובני לוי נתאחרו עוד יותר עד שבאו לארץ ישראל. וכל זה נכלל במאמר חז"ל (בראשית רבה פרשה מ"ה אות ד') על הפסוק (בראשית פרק ט"ז) ויבוא אל הגר ותהר, רבי לוי בר חיתא אמר מביאה ראשונה נתעברה, אמר רבי חנינא בן פזי הקוצין הללו אינן לא מתנכשין ולא נזרעים, מאיליהן הן יוצאים ומתמרים ועולים, החטים הללו כמה צער וכמה יגיע עד שלא יעלו. ולפי זה מבואר שגם בני לוי נתרבו שלא כדרך הארץ כמו שאר השבטים, אלא שכל אחד לפי זמן הבישול שלו.

אולם הגאון ר' זלמן סורוצקין (אזנים לתורה במדבר פרק ג', ל"ט) אחרי בקשת המחילה מהרמב"ן ורבותינו שנמשכו אחריו, מביא ראיה ניצחת שהריבוי הטבעי של הלויים היה יותר גדול ממה שהיה אצל שאר השבטים, (ואולי זה היה מפני שהרבה מבני שאר שבטים מתו מעבודה קשה). כי הנה איתא בגמ' בכורות (ה.) שאל קונטרס השר את רבן יוחנן בן זכאי בפרטן של לויים אתה מוצא עשרים ושנים אלף ושלש מאות, ובכללן אתה מוצא עשרים ושנים אלף [בגרשון כתיב שבעת אלפים וחמש מאות, ובקהת כתיב שמונת אלפים ושש מאות, הרי ששה עשר אלפים ומאה, ובמררי כתיב ששת אלפים ומאתים, הרי שנים ועשרים אלף ושלש מאות. ובכללן כתיב (שם) כל זכר מבן חודש ומעלה שנים ועשרים אלף], ושלש מאות להיכן הלכו, אמר ליה אותן שלש מאות בכורות היו ואין בכור מפקיע בכור, מאי טעמא אמר אביי דיו לבכור שיפקיע קדושת עצמו. מזה אנו למדים שהיו בשעת המנין הזה של הלויים רק שלש מאות בכורים.

ומעתה צא וחשב ותמצא שכל אשה שילדה בכור ילדה עוד יותר משבעים ושלשה פשוטים, שהרי אם תחלק את מספר הכללי של הלויים עשרים ושנים אלפים פשוטים על שלש מאות הבכורים, תמצא שבעים ושלשה ושליש (וכמובן שלא לקחנו בחשבון את הנקבות לא בחשבון הפשוטים שהרי מנו רק את הלויים הזכרים ולא בכורות נקבות שבהם).

ואילו בשאר שבטי ישראל שנמנו מבין עשרים ועד בן ששים מספרם היה שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים, ובתחילת פרשת שמות הביא את החשבון הנפלא של חמיו הגאון האמיתי ר' אליעזר גורדון זצוק"ל, שאם נוסיף על המספר הזה מבין חודש עד בן עשרים ומבין ששים ומעלה, יש להוסיף עוד כהנה, היינו שמספר הזכרים היה אז מיליון ושתי מאות אלפים ויותר, ואם נחלק את המספר הזה לעשרים ושנים אלף כפי מספר בכורי ישראל, יוצא שכל אשה שילדה בכור ילדה אחר כך בערך חמשים וחמש פשוטים, נמצא שהריבוי הטבעי של הלויים היה גדול יותר משל שאר השבטים.

אבל הגאון ר' אלחנן וסרמן הי"ד נוקט שאכן שבט לוי תמיד היה קטן במספר מפני שהוא המובחר שבשבטים וכל דבר שהוא יקר ערך הוא גם כן יקר המציאות. ואלו דבריו: כל היצורים נבראו לעשות רצון קונם ומכל סוגי הנמצאים העיקר הוא המין האנושי, ומהמין הזה העיקר הוא עם ישראל שהם חלק ד' ועבדיו, ואף שהם המעט מכל העמים, אבל כן הוא בכל הבריאה כי הפסולת מרובה על האוכל, וכמו שמין בעלי חיים מרובין יותר ממין האנושי כן גם כן במין האנושי העכו"ם הן יותר מישראל. ועל פי זה תתיישב מה שתמה הרמב"ן למה שבט לוי מספרו מעט כל כך לעומת שאר השבטים, כי כמו שעם ישראל נבחר מכל האומות כן שבט לוי נבחר מכל השבטים ולעולם הסולת מועט מהקליפה והסובין ומורסן.

ו.

שבט לוי הראה נאמנות לקב"ה בשעת מרידה ולכן זכה לקירבה מיוחדת אליו יתברך

סיפר הגאון רבי שמעון שוואב (רב דקהל עדת ישורון בנוא יורק) כי בהיותו בחור צעיר נזדמן לו לבקר אצל החפץ חיים זצ"ל, בעומדו לפניו שאלו החפץ חיים האם הוא כהן או ישראל, ישראל היתה תשובתו, ואילו אני כהן המשיך החפץ חיים. חזר ושאלו החפץ חיים הידוע תדע מהו הנפקא מינה אם כהן אני או ישראל, ותוך כדי דיבור המשיך, כשיבוא משיח צדקינו במהרה בימינו יעלו כולם לירושלים וכל אחד מישראל יחפוץ להיכנס לעזרה להקריב קרבנות ולעבוד את עבודת בית המקדש, כולנו נרוץ לשערי בית המקדש ולפתע יעצרו אותנו השוערים, יבדקו את שנינו ושם ניפרד - לי יתנו להיכנס ואתה תהיה מוכרח להשאר בחוץ, קנאת הנשארים בחוץ תוגדל במאוד מאוד כאשר הכהנים יזכו לדבר הנכסף לעבוד את עבודת הקודש, ואילו שאר העם בחוץ יעמדו ולא תינתן להם הרשות להיכנס.

מהו הגורם למצב זה המשיך החפץ חיים להסביר, הבה ואספר לך, לפני כשלושת אלפים שנה כאשר עשו ישראל את העגל עמד משה רבינו בשער המחנה והכריז מי לד' אלי, אבות אבותי נזדרזו לשמע הקריאה והתייצבו לפניו מוכנים לעשות ככל אשר יורה, מאידך אבות אבותי לא נענו להכרזתו, כשכר על היענותם זכו אבותי למעלת הכהונה. סיים החפץ חיים את שיחתו לשם מה סיפרתי לך את כל זה, משום שלכל איש מישראל יש לו רגעים בהם הוא שומע קול פנימי המכריז מי לד' אלי, כאשר ביום מן הימים תשמע את הקריאה

מהדהדת בלבך הזדרז אל תתעצל, אל תחזור על אותה שגיאה ששגו בה אבותיך ואשר בגללה הפסידו מתנה כה חשובה, הזדמנות שבאה לידך אל תחמיצנה.

ובספר חפץ חיים על התורה בהפטרה לפרשת אמור מבאר כי המראה נאמנות למלך בשעת מרד זוכה למה שאין באפשרותו לזכות במצב רגיל. ואלו דבריו: כתוב בספר יחזקאל (פרק מ"ד) והכהנים הלויים בני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעות בני ישראל מעלי וגו', עבודת השם ניכרת בעיקרה ביותר בעת שרבו מפירי הדת העוקרים את דיני התורה, בני צדוק שמרו משמרת הקודש בעת סרו בני ישראל מעל ד', ובשביל זה זכו להתקרב אל ד' לשרתו ולהורות לעם ישראל בין קודש לחול ובין טמא לטהור. בעת שמתרבים המורדים במלכות יוכל אוהב המלך לעלות במדריגה יותר גבוהה מאשר בשנים כתיקונן, כי הלא הוא מגין על המלך בשעת הסכנה, וכן הדין במי שמציל מן הדליקה בא על שכרו משלם. ועכשיו היא העת שרבו הטורדים במלכו של עולם ועלינו מוטל להגן על כבודו בכל חיינו ממש כמו אוהבי המלך שומרי ראשו, חיים אנו בתקופה שמעלים את התורה על המוקד רחמנא ליצילן ומי שמצילה בטח יבוא על שכרו, כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו אמר הקב"ה (שמואל א' פרק ב'), עת יבוא משיח צדקנו ויתפרסמו ברבים שמות המורדים והמגינים, וכל אחד יבוא על שכרו על פי פעלו.

הגאון רבי אהרן קוטלר מעיר הערה נפלאה, מצינו בדוד המלך שצווה לפני מותו לשלמה בנו (מלכים א' פרק ב') ולבני ברזילי הגלעדי תעשה חסד והיו באוכלי שולחנך כי כן קרבו אלי בברחי מפני אבשלום אחיך. מה בעצם עשה ברזילי הגלעדי, בעת ברחו מפני אבשלום בנו הכין לדוד המלך ולעם אשר אתו מצעות לשכב עליהם ומאכלים להחיות את נפשם, וכן כתוב בספר שמואל ב' (סוף פרק י"ז) משכב וחיטים ושעורים וקמח וקלי ופול ועדשים וקלי, ודבש וחמאה וצאן ושפות בקר הגישו לדוד ולעם אשר אתו לאכול, כי אמרו העם רעב ועיף וצמא במדבר, ופירש רש"י 'וקלי' מיני קליות, אמרו רבותינו שני מיני שתיתא הקריב ברזילי לדוד אחד של חיטים ואחד של עדשים, קמח וקלי הוא של דגן, ופול ועדשים וקלי ממינים של קטניות, שמייבשין אותן בתנור כשהם לחים והם מתוקים לעולם, וטוחנין אותם ועושים מהם מאכל שקורין שתיתא.

והנה בימים כתיקונם כשיש שובע בעולם הרי מאכל הרי משהו, אם מישהו מביא למלך דברים פשוטים כאלה הריהו מבזה את המלך ומלגלג בו, לא כן כאשר המלך נרדף על צוארו על ידי אבשלום בנו מחד, ומאידך חלק מהעם פונה אליו עורף, בשעה קשה זו מגיע ברזילי ובידו דברי מאכל פשוטים ומחלקם לדוד ואנשיו, היש מתנה חשובה מזו, והלא כל הון דעלמא לא ישוה לה, כי הרי החיה את נפש המלך.

המגיד מדובנא עמד על לשון הכתוב ולבני ברזילי הגלעדי תעשה חסד והיו באוכלי שולחנך כי כן קרבו 'אלי' בברחי מפני אבשלום אחיך, ויש לדקדק על אמרו כי כן קרבו 'אלי', לכאורה היה לו לומר כי כן קרבו אותי, וביאר המגיד (כוכב מיעקב בהפטרה לפרשת ויחי) שבשעה שהגיש ברזילי את התשורה לדוד המלך לא עשה זאת באופן וצורה כמי שבא להעניק למלך אוכל, אלא כמי שמתכבד וזוכה להסב על שולחן המלך, וצווה דוד המלך לשלמה בנו להשיב להם גמולם שיהיו מאוכלי שולחנך, מאחר שכן קרבו אלי.

והיה הגאון ר' אהרן מסיים, בימים כתיקונם שהכל עשו רצון קונם והיו נאמנים לד' ולתורתו לא גדלה שכרם כל כך, אולם בימים קשים וטרופים אלו שרוח הכפירה משתוללת בחוצות, בזמן שהמלך כביכול גולה והרבה מורדים במלכותו - מלכות שמים, מי שנשאר נאמן למלך ומתאמץ להרבות כבוד שמים אף אם מעשיו אינם כה גדולים שכרו הרבה מאוד, והרי זה חיזוק ועידוד לבני דורנו דור עיקבתא דמשיחא שמעשינו וקיום מצוותינו חשובים ויקרים בשמים.⁸

ז.

הזכות והחובה להחזיק את שבט לוי

התורה צוותה לתת תרומות ומעשרות ושאר מתנות למטה לוי, לפי שאין לו חלק ונחלה בארץ ישראל, והטעם לזה לפי שהוא מובדל ומופרש להיות בלתי לד' לבדו בלימוד התורה ועבודת השם, וכמו שכתב הרמב"ם (סוף הלכות שמיטה ויובל) ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם אחיו, מפני שהובדל לעבוד את ד' לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים שנאמר (דברים פרק ל"ג) יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל, לפיכך הובדלו מדרכי העולם - לא עורכין מלחמה כשאר ישראל ולא נוחלין ולא זוכין לעצמן בכוח

8 בספר כנסת ישראל (אבות פרק ה') מביא ששאל הגאון ר' חיים ויטל את רבו האר"י ז"ל כי עינינו רואות בתלמוד ומדרשים שהמעשים טובים ומידות, וקדושת התנאים והאמוראים ז"ל הוא דבר המבהיל הרעיון ואי אפשר להשיג כלל, ולא יוכל אדם בדורות האלו לעשות אף אחת מאלף, ואם כן איזה רצון ונחת רוח יש מלפניו יתברך מעבודת ד' שלנו. והשיב לו הרב זצ"ל כי עתה בדורות האלו גברה מאוד הסיטרא אחרא רח"ל, והמעט שעושים עתה אלקים חשבה לטובה כהרבה שהיו עושים הראשונים. ועל פי זה מפרש בעל כנסת ישראל את דברי התנא בן הא הא (אבות פרק ה' משנה כ"ג) לפום צערא אגרא, כי בדורות האחרונים יש הרבה עיכובים וטירדות, ולפי צער זה 'אגרא' הקב"ה קובע שכר, כי התגברות הסיטרא אחרא גורם, ואף שמעשים אלו הטובים כלא חשובים חשיבו לגבי מעשים של התנאים והאמוראים, לפי דורם של האחרונים הוא נחשב הרבה.

גופן, אלא הם חיל השם שנאמר (שם) ברכ ד' חילו, והוא ברוך הוא זוכה להם שנאמר (במדבר פרק י"ח) אני חלקך ונחלתך.

נמצא כי כל מה שנצרך לבני שבט לוי לצורך פרנסתם מוטל על הקב"ה כשם שפרנסת חיילותיו של מלך באה מאוצר המלך. ולפי זה היה מן הדין שהקב"ה יזמין להם את פרנסתם ופרנסת אנשי ביתם בצורה ישירה, ובפועל אין הדבר כן אלא הם צריכים לטרוח ולחזור על הגרנות כדי לקבל את המגיע להם. אלא שהקב"ה רצה לזכות את ישראל שיקנו לעצמם חלק בתורתם והוראתם של שבט לוי, ולכן תלה את פרנסתם בנתינה של כלל ישראל.

וחסד גדול עשה ד' עמנו בזה, כי נפסק בשולחן ערוך (יורה דעה סימן רמ"ו) שכל איש ישראל חייב בתלמוד תורה בין שהוא עני או בעל יסורים או זקן גדול, ואפילו עני המחזור על הפתחים ואפילו בעל אשה ובנים חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה שנאמר (יהושע פרק א') והגית בו יומם ולילה. ואמרו ז"ל (כתובות קיא.) שרק מי שיש לו אור תורה יקום לתחיית המתים, ומי שלא למד תורה אף אם עסק במצוות ומעשים טובים אין גופו חוזר לתחיית המתים. אולם מצינו תקנה למי שאי אפשר לו ללמוד הן מפני שאינו יודע כלל ללמוד או מפני הטירדות שיש לו, והוא על ידי שיספיק לאחרים הלומדים, שבזה ייחשב לו כאילו לומד בעצמו.

ולזה רמז הקב"ה בתורתו הקדושה בציווי על עשיית כלי המשכן, כי כבר העירו המפרשים (שמות פרק כ"ה, י') מדוע בארון שינה הקב"ה את דברו הטוב מכל הכלים לדבר על העשייה בלשון רבים כדכתיב ועשו ארון, בעוד שבכל שאר הכלים אמר למשה בלשון יחיד ועשית שולחן ועשית מנורת וגו' ואת המשכן תעשה ועשית את המזבח עצי וגו'. ותירץ הכלי יקר בהיות שלא כל אדם מוכן לתלמוד תורה, ומכל מקום יש צד בכל אדם שיכול להיות שיהיה חלקו בתורה, כי אף אם אינו מוכן ללמוד הלא יכול הוא להחזיק ידי לומדיה ונחשב לו כאילו הוא למדה כיששכר וזבולון, לכך נאמר ועשו ארון עצי שטים כי מצד היות בארון העץ המרמז על כי 'עץ חיים היא למחזיקים בה' על כן הכל יכולין לעשותה, לכך נאמר 'ועשו' כי זה דבר שהכל יכולין לעשותה.

כיוצא בזה כתב החפץ חיים במכתביו, שם הוא עומד על התופעה שאנו רואים שהשיבות הקדושות אינם מבוססים כלכלית וצריכים תמיד להגיע לתרומות מבחוץ, ומסביר שזה מחסד השם כדי לאפשר לכל אחד מישראל לקנות לעצמו חלק בתורה. ובספר אהבת חסד (חלק ב' סימן כ') מביא החפץ חיים מאמרם ז"ל (כתובות מט:) באושא התקינו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, והשיטה מקובצת מצדד שכל עיקר התקנה הוא לסתם צדקה, אבל להחזקת תורה לא הגבילוהו חכמים. ומבאר החפץ חיים שדינא הוא אחרי שעבור החזקת תורה

יש לו חלק בשכר תורת הלומד, כמו שמצינו ביששכר וזבולון ששבת זבולון היה מחזיק לשבת יששכר והיה נוטל חלק בשכר תורתו, ומשמע במדרשים שזבולון היה מוציא יותר מחומש נכסיו כדי להחזיק תורת יששכר, ומצינו בדברי חז"ל בכמה מקומות ראייה מיששכר וזבולון לדורות הבאים, ואיך נאמר שבדורותינו נמנע מזה, אלא ודאי מכיון שעל ידי ההחזקה יש לו חלק בשכר תורתו לא שייך לתת לזה שיעור, וכמו שיוסיף להחזיק כן יתוסף לו חלק בשכר התורה.⁹

9 ובאמת ישנה סיבה נוספת שמחמתה יש לכל אחד מישראל להרגיש צורך וחיוב לתמוך בשבת לוי, והיא כדי שיהיו פנויים לעסוק בלימוד התורה ועבודת השי"ת, כי אם לא ישבו על התורה ועל העבודה מי יבין לנו שמועה ומי יורה לנו דעה, אמור מעתה שגם מצידנו החובה מוטלת עלינו לפרנסם כדי שיוכלו להורות לעם את דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים. וכבר במצרים קודם מתן תורה הבינו עם ישראל ענין נעלה זה, ואף שהאמצעים שעמדו לרשותם היו דלים מאוד חסכו מהם כדי להמציא מזון ומחיה למטה לוי העמלים בתורת השם.

כי הנה כל שבט לוי לא נשתעבדו כלל במצרים ולא נשקעו בטומאת מצרים כשאר השבטים, והסוד שלהם היה כי כבר אמרו חז"ל (סוטה יא. בסוה"ע) על הפסוק (שמות פרק א') ויעבדו מצרים את בני ישראל 'בפרך' הכוונה בפה רך, דהיינו שמתחילה לא הכריחו אותם לעבוד אלא פיתו אותם בכל מיני פיתויים, גם נתנו שכר לכל בונה פיתום ורעמסס וכדומה, ואף המלך בעצמו תלה לבנה של זהב על לבו והראה חזית העבודה, לכן לא התחשבו ההמון ונעו כולם ובאו למצרים לעבוד עבודתם של המצרים, ואיך עזבו את ארץ גושן מקום ישיבתם של ישראל שנבחרה על פי יעקב אבינו ויוסף הצדיק, אבל נתפתו מפני שכר עבודתם שנתנו להם בתחילה. מה שאין כן שבט לוי לא עזבו את הישיבה ולא את גושן ונשארו שם יושבים ועוסקים בתורה, כי מתחילה הרי לא הכריחו אף אחד שיעבוד בעל כרחו אלא ביקשו שכל אחד ילך ברצונו וגם נתנו שכר על זה, לפיכך שבט לוי שלא נתפתו ולא יצאו מארץ גושן למצרים נשארו בלא שעבוד כלל, וגם אחר כך לא יכלו המצרים לשנות דיבורם ולהכריח אותם, וכך נשארו בכל גלות מצרים משוחררים מכל עול ועוסקים בתורה.

וכאשר ראה פרעה ששבט לוי לא הלך, ולהכריח אינו יכול, והמלוכה הרי נתנה לכל עובד לאכול, וכמובן שגם המשפחה של העובד קיבלו פרס מבית המלך למזונותם, אז הוציא פרעה כרוז כי מי שאינו עובד לא יקבל מזון, וממילא יבוא גם שבט לוי לעבוד כי אחרת ימותו ברעב, אבל הם בקדושתם לא נפלו ברוחם גם מגזירה זו ונשארו בישיבה לעסוק בתורה. ומהיכן נזונו כל שבט לוי כל הזמן, אומר הגאון ר' אליהו לאפיאן (לב אליהו פרשת קרח) שאלה זו שואלים חז"ל ומספרים לנו דבר פלא שכל משפחה ומשפחה ממה שהיו מקבלים מזון מבית המלוכה היו מפרישים חלק מזה ומביאים לארץ גושן ונותנים לשבט לוי, וזה נמשך בכל ימי גלותנו במצרים.

ממשיך הגאון ר' אליהו וכותב: התבוננו אחי כמה גבורי רוח היו אז בני ישראל, שלא רק שלא התאוננו על שבט לוי שאין זזים ממקומם בעוד שהם משועבדים לפרעה במצרים בכל מיני שעבודים, אלא שפרסו מלחמם הדל ולחם בני ביתם וטפם שנתן להם פרעה

ח.

פרישתם של שבט לוי מענייני העולם אינו בא על חשבון אחרים

כאשר הביאו בני ישראל את חצאי השקלים לנדבת המשכן נאמר (שמות פרק ל"ח) שכסף פקודי העדה הגיע לסכום של מאת ככר ואלף ושבע מאות ושבעים וחמשה שקלים, ממספר השקלים עולה שבאותה שעה מנין בני ישראל מבין עשרים שנה ומעלה עמד על שש מאות אלף שלשת אלפים וחמש מאות וחמשים איש, שהרי הככר מכיל שלשת אלפים שקלים, נמצא שחצאי השקלים של שש מאות אלף עולה למאת ככר, ועוד שלשת אלפים וחמש מאות וחמשים חצאין, עולין אלף ושבע מאות ושבעים וחמשה שקלים.

והנה המספר שזכר בנדבת המשכן הוא מספר זהה לזה שהתקבל כאשר נמנו בני ישראל בריש ספר במדבר, ורש"י (שמות שם פסוק כ"ו) מציין שלא מדובר באותו מנין, כי המנין שבספר שמות התקבל כשהביאו את נדבתם לבנין המשכן, ואילו הספירה שבפרשת במדבר התקיימה אחרי הקמת המשכן. אמנם אף שמספרי הנמנים היו שווים, מכל מקום חילוק גדול היה בין שני הפקודים, כי בספר שמות נמנו כל ישראל ושבט לוי בכללם, בעוד שבפרשת במדבר כבר הופרשו הלויים להיות קדושים לד' ונפקדו בנפרד מבין חודש ומעלה, נמצא כי בפרק זמן של ששה חדשים משעת נדבת המשכן עד הקמתו, נוספו לכלל ישראל בני עשרים שנה בדיוק כפי מנין שבט לוי שלא השתתפו הפעם בספירה יחד עם כל ישראל.

כותב הגאון ר' משה שטרנבוך (טעם ודעת) שזה בא ללמדנו כי כאשר אנו רואים בני תורה שפורשים מענייני העולם ומוסרים עצמם לעבודת השם יומם ולילה, אל לנו לחשוב כי מאחר שיצאו מכלל משרתים בצבא הרי מעתה יחסר לנו במנין אנשי הצבא, כי אלו אינם מן המנין והקב"ה כבר ימלא את חסרונם ממקום אחר, דוגמת מה שמצינו בשבט לוי שמתחילה נמנו עם ישראל מבין

בצמצום גדול, ונתנו לשבט לוי בכבוד גדול ודרך ארץ נפלא, ולא שמעו מאף אחד שיתאונן ויאמר למה אני צריך ליתן להם, ילכו ויעבדו גם הם, ואם לא הזקנים לכל הפחות ישלחו בניהם לעבוד, לא כן היה שם, לא דיברו ולא הרהרו ח"ו על קדושי אנשי שבט לוי העוסקים בתורה, כי כל משפחה ומשפחה הכירו והבינו כי צריך שישאר וימצא חלק הגון בכלל ישראל שיהיה תורתם ואומנותם וכל מעיינם בעסק התורה לבד, ולכן פרסו כל אחד ואחד מלחמו וזנו ופרנסו את כל שבט לוי הם ובניהם ובנותיהם וכל אשר להם, ודאגו שלא יחסר להם מאומה.

עשרים שנה ומעלה כל יוצא צבא, ואחר כך בהקמת המשכן הובדלו הלויים מדרכי העולם לעמוד לפני ד' ולשרתו תמיד, והיה מקום לחשוש שלכאורה על ידי זה יחסר מיוצאי הצבא בישראל כמנין בני לוי, באה התורה להורות שלא יחסר על ידי זה מיוצאי הצבא בישראל כלום ויושלם מספרם בלא שום גרעון, כי הקב"ה משלים את פקודיהם אם בכמות אם באיכות.

ומוסיף על זה הגאון ר' שמשון פינקוס כי הלויים נמנו במנין נפרד משאר העם, וגם הגיל שממנו התחילו למנותם היה שונה, כי כלל ישראל נפקדו מבן עשרים שנה ומעלה אבל בשבט לוי הפקידה היתה מבן חודש ומעלה, וגם בזה כוונה התורה ללמד אותנו יסוד גדול לדורות, והוא כי מאחר שנתייחדו הלויים להקדיש את חייהם לעבודת השם, הדבר מחייב שיתחילו בזה תיכף ומיד, וכבר מגיל קטן ביותר יש להכשירו לתפקיד הנעלה הזה.

ומפורסמים דברי הרמב"ם (סוף הל' שמיטה ויובל) שרעיון שבט לוי בזמננו מתבטא אצל המקדישים את כל חייהם לתורה ועבודה, כי אלה שקובעים את עצמם ללימוד התורה הרי הם מקודשים ומיוחדים כשבט לוי, ממילא הורים אשר שאיפתם הטהורה היא שבניהם יגדלו להיות תלמידי חכמים גדולים ובנותיהם יהיו אמהות לקדושי ישראל, צריכים להתכונן לכך כבר מגיל קטן ביותר, ובעיקר לזכור שהלויים לא התפקדו יחד עם שאר העם, להיזהר עם מי הילד משחק מה הוא רואה והיכן הוא מסתובב, ובפרט בדורינו שהרחוב כל כך פרוץ ומופקר, ואם כן אב המרשה לבנו הקטן להסתובב עם האופנים להיכן שלבו ועיניו לוקחים אותו, כבר מטיל בסכנה את השתייכותו בעתיד לכלל שבט לוי, אלא כבר מבן חודש ימים יש להפרישו ולשומרו קודש קדשים ויהיה ד' חלקו לעד ולעולמי עולמים.